

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Костенко Вікторія Геннадіївна

УДК 801.314:803.0

**СЛОВОТВОРЧІ ПОТЕНЦІЇ ТВІРНИХ ІМЕННИХ КОРЕНЕВИХ ОСНОВ
ГЕРМАНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ
(на матеріалі англійської біологічної термінології)**

10.02.04 - германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2000

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі іноземних мов з курсом латинської мови та медичної термінології
Української медичної стоматологічної академії, МОЗ України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Зернова Валентина Костянтинівна,
завідуюча кафедрою іноземних мов з курсом
латинської мови та медичної термінології
Української медичної стоматологічної академії

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної філології, завідуюча
кафедрою теорії англійської мови Запорізького державного університету
Скібіна Валентина Іванівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та англійської мови Харківського
національного університету ім. В.Каразіна Ребрій Олександр Володимирович

Провідна установа: Київський національний лінгвістичний
університет Міносвіти України

Захист дисертації відбудеться “23” березня 2000 р.

о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.16
Харківського національного університету ім. В.Каразіна
(61007, Харків, майдан Свободи, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету
ім. В.Каразіна.

Автореферат розіслано 22 лютого 2000 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
доцент

_____ Солощук Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Розширення міжнародних контактів, інформатизація суспільства, безкінечність процесу пізнання спонукають до глибокого і різностороннього дослідження мови, зокрема англійської, що набула статусу мови міжнародних наукових зв'язків (Trimble L., 1992; Sonneveld H., 1993; Константинова Н.Л., 1999). Необхідність удосконалення та оптимізації науково-технічної комунікації висунула низку проблем, пов'язаних з обґрунтуванням основ упорядкування та уніфікації термінологій, створенням термінологічних баз, банків даних, пошуком шляхів та ресурсів поповнення сучасних терміносистем та інш. Цілеспрямований характер термінологічної номінації потребує визначення оптимальних мовних засобів для вираження спеціального поняття та такої структурно-семантичної організації термінів, яка б орієнтувала на адекватне сприйняття об'єкта чи явища, та з якої б випливала установка на конкретну дію.

Одним з показників, що свідчить про значні надбання певної галузі знань, є розвинена та упорядкована система термінів. Саме до таких належить англійська терміносистема, що обслуговує сучасний комплекс біологічних наук (Вельштейн А.В., 1970, Giles I.G., 1992). Кожна терміносистема має у своєму складі терміни, що виникли у результаті семантичного розвитку загальноживаної автохтонної лексики чи були утворені з використанням власномовних словотворчих засобів, та терміни, запозичені з іншомовних терміносистем чи такі, що були створені на основі іншомовних елементів, переважно давньогрецьких та латинських. Проте роль національного словотворчого фонду у формуванні англійської біологічної терміносистеми (БТ), виявлення тих термінотворчих потенцій загальноживаних автохтонних слів, що базуються на узагальнюючій природі слова, які закладено у його смисловій структурі, у порівнянні з дослідженнями місця і функції іншомовного, інтернаціонального, засвоєного англійською мовою, у сучасному термінознавстві не отримала належного висвітлення.

Таким чином, актуальність теми визначається відсутністю спеціальних монографічних досліджень, присвячених комплексному вивченню словотворчих потенцій твірних основ біологічних термінів, представлених кореневими іменниками та прикметниками германського

походження та спільнокореневими з ними похідними термінами, ієрархічно, у послідовній похідності розташованими на горизонтальній осі розгортання словотворчого гнізда, та чіткому поданню системи словотвору як сукупності реалізованих та потенційних можливостей мови у сфері наукового спілкування.

ЗВ'ЯЗОК РОБОТИ З НАУКОВИМИ ПРОГРАМАМИ, ПЛАНАМИ, ТЕМАМИ. Роботу виконано в рамках комплексної теми "Дослідження процесів терміноутворення у напрямку від твірних основ слів до співвідносних з ними похідних термінів" (№ держреєстрації 0199U002125) кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та медичної термінології Української медичної стоматологічної академії.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою дослідження є виявлення словотворчих потенцій твірних основ (ТО) біологічних термінів, представлених кореневими іменниками та прикметниками германського походження та спільнокореневими з ними похідними термінами, пов'язаними стосунками послідовної похідності і розташованими на горизонтальній осі розгортання словотворчого гнізда; визначення напрямків реалізації словотворчих потенцій зазначених ТО; установлення основних тенденцій терміноутворення при використанні ТО різних ступенів похідності, які містять германські корені, та виявлення факторів, що визначають ці тенденції.

Для досягнення поставленої мети було окреслене коло завдань дослідження:

1. Методом суцільного вибору з сучасних галузевих словників та текстів фахових періодичних видань сформувати корпус біологічних термінів-слів, що містять германські корені;
2. Методом словотворчого аналізу (СА) установити словотвірну структуру основ термінів, здійснити моделювання структури основ термінів та їх описання;
3. Визначити послідовність та напрямки процесу словотворчого синтезу шляхом розгортання словотворчих ланцюжків (СЛ);
4. Здійснити валентнісний аналіз ТО: виявити та описати словотворчі засоби, які використовуються різними за структурою та семантикою ТО для реалізації словотворчих потенцій;
5. Здійснити кількісний аналіз фактів реалізованості словотворчих потенцій різних за ступенем похідності основ у функції ТО;
6. Виявити та описати особливості та закономірності реалізації словотворчих потенцій іменних корневих основ германського походження та спільнокорневих з ними, різних за ступенем похідності основ у функції ТО при терміноутворенні.

НАУКОВА НОВИЗНА ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. У дисертації вперше представлена спроба комплексного дослідження напрямків і особливостей реалізації словотворчих потенцій ТО, представлених іменними кореневими основами біологічних термінів германського

походження та спільнокореневими з ними ПО термінів, пов'язаних стосунками послідовної похідності. Уперше подається комплексний аналіз основ кореневих іменників (КІ) та прикметників (КП) германського походження, що виступають у функції термінів, та спільнокореневих з ними ПО термінів різних ступенів похідності з позиції структурно-семантичної, етимологічної та функціональної організації.

Подальше висвітлення отримала проблема співвідношення іншомовного та власномовного, актуального та потенціального у мові, проблема механізмів породження термінів та їх регулювання. Установлено, що генетичний фактор не є вирішальним для сучасного англійського термінотворення. Твірні іменні кореневі основи германського походження та спільнокореневі з ними ПО термінів у функції твірних взаємодіють не лише з генетично спорідненими словотворчими компонентами. Серед термінотворчих компонентів іншомовного походження основну масу складають давньогрецькі та латинські, рідше - такі, що походять з інших мов.

Отримало підтвердження на матеріалі біологічної термінології положення про те, що словотворчі потенції ТО термінів, послідовно розміщених на вісі словотворчих ланцюжків, як правило, ослаблюються з кожним наступним актом деривації. Головним фактором, що визначає словотворчу потенцію ТО терміна, є його понятійна ємність. Домінування номінативної функції над когнітивною, як правило, не сприяє включенню термінів у новий процес породження наукового знання, а, отже, не реалізується словотворча потенція їхніх основ. Реалізація словотворчої потенції ТО терміна залежить також від її структури, оскільки існують певні інтралінгвістичні закономірності, що регулюють утворення ПО, від набору словотворчих засобів, що їх має у своєму розпорядженні мова, вужче - субмова конкретної науки, від наявності лексичних та семантичних ніш у терміносистемі, а також від загальномовних словотворчих тенденцій.

Виявлено, що біологічні терміни, основи яких є похідними у структурно-семантичному плані, не лише задовольняють потребу мовної актуалізації нових чи не нових, але таких, що потребують нового найменування, явищ екстралінгвістичної дійсності, але й створюються з метою точнішого і раціональнішого вираження певної термінологічної інформації у найбільш прийнятній для наукової комунікації формі. Терміни, основи яких є структурно-семантичними похідними, можна охарактеризувати як детально продумані утворення з експліцитно вираженою мотивованістю, що досить унаочнено відображають результати предметно-пізнавальної, інтерпретаційної діяльності людини.

Отримало підтвердження та подальший розвиток положення про тісний взаємозв'язок

природного та штучного в субмові науки. Так, серед біологічних термінів, які містять германські корені, виявлено дублети за формою та за змістом. Дублювання, що є виявом мовної надмірності, котра забезпечує мовній системі високий рівень надійності при функціонуванні, є характерним і для субмови науки.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. У результаті проведених досліджень поглиблено уявлення про механізми породження термінів та їх регулювання. Матеріали дослідження можуть бути використані фахівцями-біологами та мовознавцями при вирішенні проблем термінологічної номінації; при укладанні галузевих перекладних словників, зокрема гніздових; при викладанні курсу лексикології, термінознавства, теорії і практики перекладу для студентів мовних вузів; при укладанні підручників, методичних посібників для студентів та аспірантів медико-біологічного профілю.

ОСОБИСТИЙ ВНЕСОК ЗДОБУВАЧА. Дисертація виконана самостійно. Автору належить ідея комплексного дослідження напрямків та особливостей реалізації словотворчих потенцій твірних основ термінів, представлених КІ, КП та співвідносними з ними похідними. Автор самостійно визначив мету і задачі дослідження, методичні підходи. Формування комп'ютерної бази даних, аналіз і узагальнення матеріалу, формулювання висновків і практичних рекомендацій, оформлення дисертаційної роботи та автореферату виконані дисертантом самостійно.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основні положення дисертації було викладено у доповідях на Всеукраїнській науковій філологічній конференції "Проблеми сучасної англо-американської філології: лінгвістичні та літературознавчі аспекти" (Черкаси, 1998), II Міжнародній конференції "Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної" (Полтава, 1998), навчально-методичній конференції "Активізація студентів - засіб формування позитивних мотивів навчання" (Полтава, 1998), IV Національній конференції TESOL Ukraine "XXI Century Perspectives" (Хмельницький, 1999), Всеукраїнській науковій філологічній конференції "Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики" (Черкаси, 1999), навчально-методичній конференції "Сучасні методи організації навчального процесу та їх оптимізація" (Полтава, 1999), науково-методичній конференції "Сучасні проблеми підготовки фахівців у вищих медичних та фармацевтичних закладах освіти I-IV рівнів акредитації МОЗ України" (Тернопіль, 1999), лінгвістичному семінарі факультету іноземних мов Харківського національного університету (1999), засіданнях кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та медичної термінології Української медичної стоматологічної академії, кафедри іноземних мов Полтавського кооперативного інституту.

ПУБЛІКАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ. Результати дисертації опубліковано в 4 статтях (в 4 без співавторів) та 7 роботах в матеріалах та тезах конференцій.

ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ. Результати дослідження були впроваджені в курс викладання англійської мови для студентів та аспірантів Української медичної стоматологічної академії, Полтавського кооперативного інституту, курс лексикології англійської мови на філологічному факультеті Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка.

СТРУКТУРА І ОБСЯГ ДИСЕРТАЦІЇ. Робота викладена на 285 сторінках друкованого тексту (основний текст - 190 сторінок). Складається із вступу та чотирьох розділів - огляду літератури, опису матеріалів та методів дослідження, двох розділів власних досліджень, загальних висновків та списку літератури, який містить 468 джерел (310 кирилицею та 158 латиницею), додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обгрунтовано актуальність теми, вибір матеріалу, мету і завдання дослідження, визначено наукову новизну та практичну значимість роботи.

Перший розділ "Термінологія та термінотворення: сучасні аспекти досліджень" присвячений аналізу сутності терміна, термінології та виявленню їх специфічних ознак з позиції загальнолінгвістичного вивчення, висвітленню головних засад багатомірного дослідження явищ словотвору, спільних та відмінних рис словотвору загальноновживаної мови і термінотворення.

У сучасному термінознавстві окреслилися два основні підходи у дослідженні термінів - нормативний та дескриптивний. Сутність нормативного підходу (Д.С. Лотте, О.С.Ахманова, В.М.Овчаренко), полягає у розумінні терміна як особливого слова чи словосполучення, що протиставляється по своїй семантичній природі та граматичній структурі загальноновживаним словам чи словосполученням. Дескриптивний підхід до вивчення терміна (Jh.Sager, В.П.Даниленко, В.М.Лейчик), що ґрунтується на положенні Г.О.Винокура про те, що "у ролі терміна може виступати будь-яке слово ...терміни - це не особливі слова, а лише слова у особливій функції"¹ (Винокур Г.О., 1939, с. 5), стає домінуючим у сучасних термінознавчих студіях. Згідно з цим напрямком специфіка терміна як мовного знаку, створеного штучно чи взятого з природної мови, у порівнянні з загальноновживаним словом, полягає у його високій інформативності, високому рівні вмотивованості та узагальнення, у особливому призначенні,

1 Тут і далі цитати подаються у перекладі автора.

функціях, насамперед, функції називання, позначення спеціальних понять, функції знакової систематизації, наукової комунікації, гносеологічній та евристичній функціях. Термінологія ж, відповідно, розглядається як частина лексичної системи літературної мови, що складається з найменувань членів системи понять науки, техніки та характеризується екстралінгвістично визначеною ієрархічною системою організації.

Основа англійської термінології, що обслуговує сучасний комплекс біологічних наук, сформувалася ще у XIX ст. Активний розвиток нових, переважно експериментальних та суміжних з іншими фундаментальними науками, галузей свідчить про те, що в межах традиційного термінологічного комплексу постійно відбуваються процеси неологізації. Екстралінгвістичні умови, що склалися в Англії протягом століть, сприяли широкому розповсюдженню та використанню запозичень з класичних мов та французької. Однак, рубіж XVII-XVIII ст. ознаменувався відмовою від традиції використання латини у функції мови науки і мистецтва та розумінням того, що англійська мова у зазначеній функції така ж досконала, як і латина.

Уявлення про англійську мову як про самотуню та рівноцінну лягло в основу широкого використання автохтонної лексики у функції термінів та утворення на їх основі нових термінологічних одиниць. Однак словотворчі можливості термінів, що сформувалися на базі автохтонної лексики, шляхи та засоби їх реалізації при подальшому термінотворенні не отримали належного висвітлення. Аналіз лінгвістичної літератури дозволяє зробити висновок, що дослідження особливостей та динаміки процесів словотворчого синтезу як у мові в цілому, так і в субмові науки зокрема, дає можливість описати термінотворення і як певний мовотворчий процес, і як його наслідок. Комплексне дослідження реалізації словотворчих потенцій ТО, представлених іменними кореневими основами біологічних термінів германського походження та спільнокореневими з ними ПО термінів, пов'язаних стосунками послідовної похідності і розташованих на горизонтальній осі розгортання словотворчого гнізда, сприяє виявленню актуального та потенціального у певній субмові науки та мові взагалі, а також більш об'єктивному та глибокому розкриттю механізмів породження термінів та їх регулювання.

У другому розділі "**Поняття словотворчої потенції твірних основ та методика її дослідження**" представлено характеристику головних одиниць та методів дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є іменні кореневі основи біологічних термінів германського походження та спільнокореневі з ними ПО термінів, пов'язані стосунками послідовної похідності і розташовані на горизонтальній осі розгортання словотворчого гнізда. Відбір термінів, представлених іменниками, прикметниками та дієсловами, що містять корені імен

германського походження, проводився методом суцільного вибору з 50 словників, представлених у традиційному поліграфічному виданні та у електронній версії на CD-дисках, матеріалів комп'ютерних реферативних систем "Current Contents" і "Medline" (1989-1996) та 11 найменувань періодичних моно- та мультитематичних фахових видань (1991-1997). Загальна вибірка складає 5000 термінів-слів. За біологічний термін у реферованій роботі приймається мовний знак у спеціальній функції носія інформації про біологічні закономірності розвитку природи, усіх живих організмів у вигляді наукового поняття, що входить до системи понять різних рівнів організації живої матерії. За основні критерії оцінки термінів з точки зору системних параметрів сучасної термінологічної лексики приймаються концептуальна, семантична та семіотична цілісність, дефінітивний та інформаційний критерії.

Дослідження базується на поєднанні ономасіологічного та семасіологічного підходів і здійснене у синхронному зрізі, що зумовлює відповідне розуміння одиниць деривації та використання певних методів дослідження. Головною одиницею системи словотвору вважається основа слова (Земская Е.А., 1973; Зернова В.К., 1992; Кубрякова Е.С., 1977), оскільки, як справедливо зазначає В.М.Ярцева, "сутність словотворення полягає в основотворенні" (Ярцева В.Н., 1969, с.37). Ми спираємося на традиційне визначення основи як головної структурної частини, штучно вичленованої зі слова як певного цілого (або такої, котра матеріально збігається зі словом, що функціонує самостійно), що входить до складу всіх його словоформ і з якою пов'язане лексичне значення слова. За відправну одиницю нашого дослідження приймається ТО терміна, що є лексико-семантичним ядром при утворенні ПО термінів, поєднуючою ланкою між термінами однієї дериваційної пари. У процесі деривації ТО реалізується в утворенні ПО слів, які розглядаються як "будь-яка вторинна, тобто зумовлена іншим знаком чи сукупністю знаків одиниця номінації зі статусом слова незалежно від структурної простоти чи складності останнього" (Кубрякова Е.С., 1981, с.5). У реферованій роботі були піддані аналізу ПО, утворені способами морфолого-синтаксичного, фонетико-морфологічного, лексико-синтаксичного типів деривації. Похідні терміни, утворені способами лексико-семантичного типу, у нашому дослідженні не розглядалися.

Визначення того, що можна утворити від ТО, залежить від її словотворчої потенції - "категорії мови, що відображає можливість основи породжувати нові семантично і структурно залежні від неї слова" (Беляева Т.Б., 1979, с.7). Для дослідження реалізації словотворчих потенцій ТО та її напрямків було здійснено СА основ термінів загальної вибірки (для наочного зображення складності словотвірних структур ПО було використано систему умовних знаків, запроваджену В.К.Зерновою (Зернова В.К., 1994)), потім, у порядку послідовного ускладнення

словотвірної структури, основи були розміщені на вісі СЛ. Словотворча потенція як категорія абстрактної можливості в мовленні знаходить відображення в якісних та кількісних аспектах реалізації, якими у нашому дослідженні є словотворчі активність, продуктивність та валентність ТО. Кількісне співвідношення фактів реалізованості / нереалізованості потенцій ТО вибірки при утворенні ПО за певною словотвірною моделлю використовується при оцінці їх словотворчої активності. Словотворча активність ТО визначається, за Т.Б.Беляєвою (Беляева Т.Б.,1979), за загальною кількістю ТО, що реалізували свої словотворчі можливості, до загальної кількості ТО вибірки. Словотворчу продуктивність ми визначали за кількістю ПО, утворених від ТО вибірки за певною моделлю (Янко Н.А., 1978, Зернова В.К., 1992). Словотворча валентність розглядається як вибірна властивість ТО приєднувати певні словотворчі компоненти при утворенні ПО (Степанова М.Д., 1973, Омельченко Л.Ф., 1981, Fleischer W., 1995). Для об'єктивного визначення одиниць, що мотивують складні ПО термінів, та для визначення словотвірного значення (СЗ) складних ПО використовувався метод трансформаційного аналізу.

У третьому розділі **"Напрямки реалізації словотворчих потенцій твірних основ кореневих іменників та спільнокореневих з ними похідних основ, пов'язаних стосунками послідовної похідності"** подається опис напрямків реалізації словотворчих потенцій ТО біологічних термінів, представлених основами КІ та спільнокореневими з ними ПО, послідовно розташованими на вісі розгортання СЛ, інтерпретація кількісних та якісних показників реалізованості словотворчих потенцій зазначених ТО, висвітлюються особливості їх структурно-семантичної, етимологічної та функціональної організації.

Виявлено 450 іменників германського походження, що виконують функції біологічних термінів, а їх основи є вершинами СЛ. Ці іменники набули термінологічного значення у результаті семантичного розвитку сигніфікативних значень загальноживаних слів, наприклад, унаслідок трансформації побутових уявлень у наукові: *blood* - червона рідина, що знаходиться в обігу в організмі людини і тварин, та *blood* - особливий вид сполучної тканини, що циркулює в системі кровообігу хребетних, чи внаслідок перенесення значення за подібністю - формальною чи функціональною: *bridge (micm)* - споруда для переходу, переїзду через річку, залізницю, іншу перешкоду, та *bridge (хроматидний micm)* - особлива конфігурація хромосом в анафазі і телофазі мейозу. Основи іменників, що є вершинами СЛ, досить часто збігаються з коренем (звідси назва - кореневі), однотипні по своїй структурі, здебільшого односкладові, та відповідають структурній моделі спільного германського кореня, що збігається зі структурою індоєвропейського кореня. Проте деякі основи іменників (2%) - вершин СЛ, що є структурно

неподільними з позицій синхронного аналізу, не мають прозорого морфемного складу та словотвірної структури, оскільки є результатами складних процесів спрощення, перерозкладу чи ускладнення, що їх можна простежити при СА у діахронії, наприкл.: *midriff* - діафрагма > *midrif* > OE *midd* (*mid*) + *hrif* (*belly*), *kind* - вид > OE *gecynd*, *nostril* - ніздра > ME *nostrille* > OE *nosu* (*nose*) + *thyr* (*hole*).

ТО, представлені основами КІ, реалізуються в утворенні ПО іменників шляхом афіксації, а саме префіксації, суфіксації, циркумфіксації та складання. Основною ономасіологічною функцією іменників у термінології є актуалізація понять реальних чи мислимих предметів наукової картини світу та їх взаємодії. Зіставлення показників реалізованості словотворчих потенцій основ КІ при породженні ПО іменників зазначеними способами показало: найвищу активність, продуктивність та валентність виявляють основи КІ, утворюючи складні ПО іменників. Складні ПО термінів-іменників, що у структурному плані відповідають основним словотвірним моделям сучасної англійської мови, є досить місткими та різноманітними в семантико-синтаксичному плані: *silk//gland* - шовковидільна залоза, *seed//bearer* - насінник, *dark//seed* - насіння, що проростає у темряві, *stalk//shooting* - викидання пагонів, *fin//fold* - плавцева складка, *dead-in//shell* - завмерлий ембріон (у птахів).

Загалом, використання похідних термінів, зокрема афіксальних, забезпечує компактне експліцитне вираження системних відношень у БТ, наприклад:

I такт

II такт

anti//anti/body - антиантитіло

body → *anti//body* → *allo//anti/body* - алоантитіло

auto//anti/body - аутоантитіло

iso//anti/body - ізоантитіло

При утворенні ПО іменників ТО, представлені основами КІ, використовують широкий набір максимальних словотворчих компонентів (МСК), представлених афіксами та основами, з яких більшу частину складають такі, що походять з класичних мов. Частка гібридних афіксальних та складних ПО іменників I акту деривації у середньому складає 45 - 50%. Значні валентні зв'язки демонструють ТО іменників, які представляють терміни, що позначають ключові поняття у БТ (*brain, limb, leaf, root, seed, stalk, leg*).

ТО, представлені афіксальними та складними ПО іменників I акту деривації, як правило, пасивні чи неактивні, непродуктивні, демонструють низькі валентні зв'язки при утворенні ПО

іменників, прикметників чи дієслів II акту деривації. Звідси випливає, що словотворчі потенції ТО, представлених афіксальними ПО іменників I акту деривації, нижчі, ніж словотворчі потенції ТО, представлених основами КІ. Максимальна довжина СЛ, що розгортаються від вершин - основ КІ, та проходять у напрямку утворення афіксальних ПО іменників, становить 3 дериваційні такти (див. зразок рис. 1), складних - 2 дериваційні такти.

Відомо, що мова належить до складних систем, які функціонують протягом довгого часу та мають високий ступінь надійності, а "надійність системи може бути досягнута лише за рахунок дублювання одних елементів і / чи їх функцій іншими" (Бартков Б.И., Жданович Н.А., 1973, с.20). Серед афіксальних та складних ПО іменників спостерігаються випадки лексико-семантичного дублювання, наприкл.: *semi//shrub* та *half//shrub* - напівчагарник, *seed//capsule*, *seed//vessel* та *seed//case* - насіннева коробочка, *fat//ness* та *fat//content* - жирність.

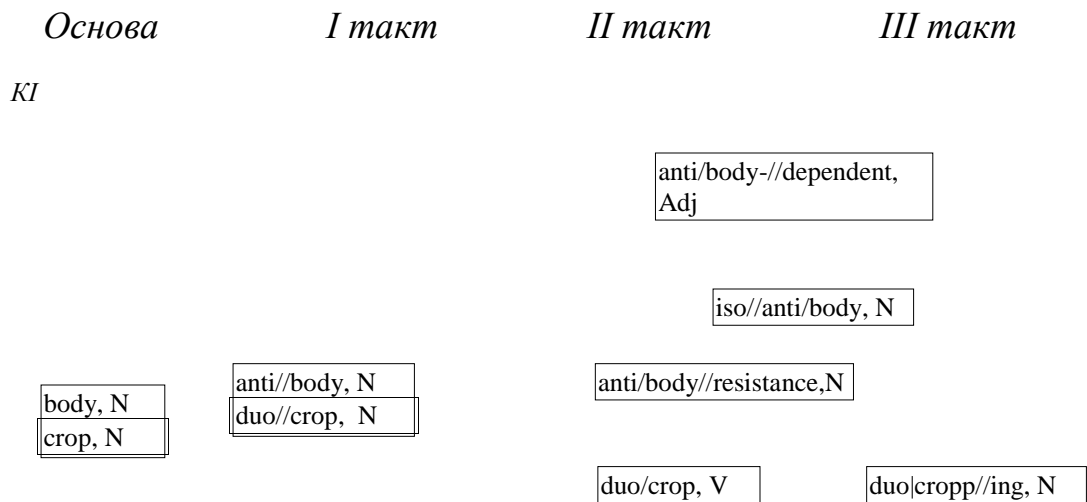

Рис. 1. Схема СЛ, що виходить з вершини - основи КІ, та проходить у напрямку утворення префіксальних ПО іменників.

Досить часто з метою вираження певної якості, властивості використовуються похідні прикметники, утворені від ТО іменників, оскільки в мові "якісні значення прикметників

найчастіше виводяться зі стосунків з предметом та дією, відповідно до значення тих чи інших іменникових чи дієслівних основ, від яких вони утворюються" (Виноградов В.В.,1972, с.154). Одним з важливих ономасіологічних навантажень прикметників, утворених на базі імен предметів і явищ, є виявлення ознак і властивостей, характеристика предметного світу через мережу стосунків між цими предметами та явищами, що у ньому спостерігаються.

Основи КІ беруть участь в утворенні ПО прикметників способами афіксації, конверсії та основоскладання. Виявлено, що найвищу словотворчу активність, продуктивність та значні валентні зв'язки основи КІ демонструють при породженні ПО складних та складно-суфіксальних прикметників, для яких властива висока інформаційна насиченість, можливість одночасної двонаправленої характеристики об'єкта: *hook/-fruit//ed* - крючкоплідний, *hard/shell* - твердошкірий (про панцирних), *fat//storing* - жиронакопичуючий.

Таким чином, зазначені прикметники відповідають головним вимогам, висунутим щодо термінів, а саме у ємній, компактній формі інформують про особливості явища, стану, предмета та їх взаємостосунки.

При утворенні афіксальних ПО прикметників основи КІ виявляють низькі та середні показники реалізованості словотворчих потенцій. Кількість гібридних ПО відіменникових прикметників I акту деривації, утворених способами префіксації та складання, становить у середньому 60%, а гібридних ПО, утворених способом суфіксації - 2%.

ТО, представлені основами КІ, неактивні в утворенні конверсивних ПО прикметників. Активність у цьому випадку є єдиним способом маніфестації словотворчих потенцій ТО. Майже не виявлено ПО прикметників, утворених способом конверсії від ТО, представлених основами КІ, що позначають деякі морфолого-анатомічні структури організму людини, тварини, наприклад: *brain, nose, eye, ear, hand, heart, mouth*. На сучасному етапі з метою максимально точно передати певне біологічне поняття у його відношенні до вищезазначених, використовують прикметники - суплетивні кореляти, що походять з латини: *brain* - мозок, але *cerebral* - мозковий, *eye* - око, але *ocular* - очний.

ТО, представлені афіксальними ПО прикметників I акту деривації, здатні породжувати суфіксальні ПО іменників та префіксальні, складні та складно-суфіксальні ПО прикметників, у цілому виявляючи низькі показники реалізованості словотворчих потенцій. ТО, представлені складними, складно-суфіксальними, складно-конверсивними ПО прикметників, є пасивними та непродуктивними у подальшому термінотворенні. Випадків словотворчої реалізації конверсивних ПО прикметників I акту деривації не зафіксовано. Максимальна довжина СЛ, що виходять з вершин - основ КІ, та розгортаються у напрямку утворення афіксальних ПО

прикметників, становить 3 дериваційні такти, складних ПО прикметників - 2 дериваційні такти, конверсивних ПО прикметників - 1 дериваційний такт.

Відіменникові прикметники виконують не лише пряму номінативну функцію, функцію знакової систематизації (наявність гіперо-гіпонімічних пар: *root//ed* - такий, що має корені, та *multi-//root/ed* - багатокореневий, *awn//ed* - вістюкуватий, та *semi//awn/ed* - напіввістюкуватий, чи термінів-співгіпонімів: *blood//ed* - чистокровний та *un//blood/ed* - нечистокровний, *hair//y* - ворсинчатий та *non//hair/y* - 1. (бот., анат.) безворсинчатий, 2. безшерстий), але й комунікативну функцію, сутність якої полягає у перекатегоризації іменників, що відбувається у процесі словотворення, і фіксації певного явища, предмета як таких, що визначають, характеризують. Це сприяє раціональному вираженню певної інформації, що міститься у словосполученні, реченні, у новій, більш прийнятній для наукової комунікації формі.

Відіменникові прикметники орієнтовані на експліцитне вираження ознак, що базуються на цілому комплексі зв'язків між предметами, явищами, тощо. Об'єм інформації, що її містять відіменникові прикметники, залежить від семантики твірного іменника та означуваного іменника, оскільки прикметник, виражаючи якість, ознаку, завжди має свій референт, позначуваний іменником. Терміни, виражені відіменниковими прикметниками, представляють поняття як кількісно чи якісно актуалізовану складну ознаку.

Серед відіменникових ПО прикметників зафіксовано випадки лексико-семантичного дублювання, наприклад: *round/head* та *round/head//ed* - з круглою насінневою коробочкою, *bead/-shap//ed* та *bead//ed*, *bead//y* - гранулоподібний.

Термін-дієслово - це динамічна лексична одиниця, широкий інформаційний потенціал якої реалізується в інтерпретації кількості, якості спеціальної дії, мети, фазовості дії, середовища, місця, часу та напрямку її реалізації і т.п. Ономасіологічна функція відіменникових дієслів полягає у вираженні дії, процесу, зумовлених призначенням чи природою предметів, позначених твірними іменниками.

Основи КІ реалізуються в утворенні ПО дієслів способами афіксації, складання та конверсії. Низька словотворча активність, продуктивність та валентність основ КІ при утворенні афіксальних ПО дієслів, їх пасивність та непродуктивність при утворенні складних ПО дієслів відбиває загальні закономірності та напрямки сучасного англійського дієслівного словотвору, а саме обмеженість дієслівних словотворчих засобів, витіснення афіксального способу утворення ПО дієслів конверсивним, непродуктивність утворення ПО дієслів способом складання. Середній рівень словотворчих потенцій основ КІ при утворенні конверсивних ПО дієслів зумовлений, з одного боку, його очевидними перевагами у компактному вираженні дії, процесу,

а з іншого - гальмується неможливістю забезпечити необхідну понятійну точність терміна-дієслова навіть в межах однієї терміносистеми, наприклад: *water* - забезпечувати вологою, зрошувати, та *water* - виділяти воду, вологу; *bud* - давати бруньки, паростки, та *bud* - прищеплювати вічками.

Найбільшу кількість гібридних відіменникових ПО дієслів I акту деривації (64%) виявлено серед ПО, утворених способом префіксації.

Серед іменників, основи яких утворено способом суфіксації від ТО, представлених відіменниковими конверсивними ПО дієслів, та іменників, основи яких утворено способом суфіксації від основ КІ, виявлено дублети за формою: *root(N) → rootage* - коренева система, та *root(V) → rootage* - укорінення, *seed(N) → seedage* - насінництво, та *seed(V) → seedage* - розмноження насінням, які мають однаковий морфемний склад, але різну словотвірну структуру.

Словотворчі потенції ТО, що є ланками СЛ, які розгортаються від вершин - основ КІ у напрямку утворення ПО дієслів і далі, ослаблюються з кожним наступним актом деривації. Однак необхідно зазначити, що ТО, представлені відіменниковими афіксальними, конверсивними та складними ПО дієслів I акту деривації та різними за способом утворення ПО дієслів II акту деривації, виявляють високу активність при утворенні ПО іменників зі СЗ назви дії: *heat/-harden//ing* - загартовування теплом, *fat:t/en//ing* - жирування, *de/wing//ing* - зрізування крил у птахів, *sib:b//ing* - схрещування.

Такі іменники мають складну семантичну структуру: вони являють собою опрідметнене уявлення про дію, процес, що певним чином пов'язані з іншим предметом, явищем чи ним зумовлені, та забезпечують можливість функціонування поняття дії, процесу в якості предмета теоретичної діяльності людини.

Максимальна довжина СЛ, що виходять з вершин - основ КІ, та проходять у напрямку утворення афіксальних та складних ПО дієслів, становить 3 дериваційні такти, у напрямку утворення конверсивних ПО дієслів - 4 дериваційні такти.

У четвертому розділі “Словотворчі потенції твірних основ кореневих прикметників та спільнокореневих з ними похідних основ, пов'язаних стосунками послідовної похідності” представлено опис напрямків реалізації словотворчих потенцій ТО біологічних термінів, представлених основами КП та спільнокореневими з ними ПО, послідовно розташованими на вісі розгортання СЛ, аналіз кількісних та якісних показників реалізованості словотворчих потенцій зазначених ТО, висвітлюються особливості їх структурно-семантичної, етимологічної та функціональної організації. Вивчення мовних процесів та засобів, що беруть

участь у опредметненні різних властивостей, якісних характеристик явищ екстралінгвістичної дійсності та наданні якісним характеристикам процесуальних ознак, є досить важливим для мовознавства і термінознавства зокрема, оскільки "...для людського мислення на певних етапах пізнання виявляється необхідним розглядати властивості предметів чи дії як самостійно існуючі предмети" (Панфилов В.З., 1982, с.33).

Виявлено 60 прикметників германського походження, що функціонують у БТ, а їх основи є вершинами СЛ. Розглянуті прикметники можуть називати ознаку прямо, наприклад: *bitter* (berries) - гіркий, *blind* - сліпий, незрячий, чи опосередковано: *green* - недостиглий, незрілий, *hard* - загартований, витривалий (про рослини). Як і основи іменників - вершин СЛ, основи прикметників досить часто збігаються з коренем, структурно неподільні при синхронному СА чи морфемному аналізі. З них близько 6% основ є результатами структурних зміщень, які можна простежити при СА в діяchronії, наприклад: *wanton* > ME *wantowen*: *wan-* (not, lacking from OE *wana*, lack) + *towen* (PII of *teen*, to bring up (from OE *teon*, to lead)).

ТО, представлені основами КП, беруть участь в утворенні ПО прикметників способами афіксації та складання і демонструють низькі показники реалізованості словотворчих потенцій при утворенні афіксальних ПО прикметників, особливо суфіксальних ПО, середні - при утворенні складних чи складно-суфіксальних ПО прикметників. Частка гібридних префіксальних та складних ПО прикметників I акту деривації, в утворенні яких реалізуються КП, становить 45-60%. Усі розглянуті суфіксальні ПО прикметників є гомогенними.

Префіксальні відад'єктивні прикметники виражають більш широкий спектр якісно-градуальних ознак (ослабленість певної ознаки, надмірність, високий рівень інтенсивності ознаки) у порівнянні з суфіксальними прикметниками. Складні ПО прикметників, в утворенні яких реалізуються КП, окрім зазначених ознак, позначають широкий спектр ознак статичного стану (параметричні, температурні, тощо): *skin-//deep* - поверхневий (про ураження шкіряного покриву), *blood-//warm* - подібний до температури тіла, *soft-//fin:n//ed* - з м'якими плавцями.

Терміни, представлені відад'єктивними прикметниками, виражають поняття кількісно чи якісно актуалізованої простої чи складної ознаки.

ТО, представлені префіксальними та складними ПО прикметників I акту деривації, майже не реалізуються в утворенні ПО II акту деривації. Високу словотворчу активність демонструють суфіксальні відад'єктивні ПО прикметників I акту деривації при породженні суфіксальних ПО іменників зі значенням опредметненої якості: *hard/i//ness* - загартованість, *dead/li//ness* - смертоносність. ТО, представлені ПО складних прикметників, пасивні та непродуктивні щодо подальшого словотвору.

Максимальна довжина СЛ, що виходять з вершин - основ КП, та розгортаються у напрямку утворення афіксальних та складних ПО прикметників, становить 3 дериваційні такти.

Серед відіменникових ПО прикметників зафіксовано випадки лексико-семантичного дублювання, наприклад: *half//open* та *semi//open* - напіввідкритий (про пелюстки).

ТО, представлені основами КП, беруть участь в утворенні суфіксальних, складних та конверсивних ПО іменників. Основи КП демонструють абсолютну активність при породженні суфіксальних ПО іменників зі словотвірним значенням якості, стану: *ripe//ness* - стиглість, *blind//ness* - сліпота, *true//ness* - відповідність типу, типовість.

Іменники, що експліцитно виражають якість, ознаку, властивість як предмет теоретичної діяльності людини, є "для мовної думки тим, чим для філософської думки є субстанція" (Пешковский А.М., 1956, с.75). Однак, при утворенні конверсивних ПО іменників з аналогічним СЗ (*wild* та *wild//ness* - дикість, здичавілість (дикий, некультурений стан) основи КП тієї ж вибірки виявляють низьку активність. Така асиметрія словотворчої активності ТО однієї і тієї ж вибірки при утворенні ПО з однаковим СЗ, але різними способами, очевидно, зумовлена необхідністю вираження поняття про ознаку як про суб'єкт судження у максимально точній формі в межах конкретної терміносистеми. Зазначені суфіксальні та конверсивні іменники I акту деривації є лексико-семантичними дублетами.

Основи КП, реалізуючись в утворенні складних ПО іменників (*true//skin* - епідерма; *dead//cocoon* - кокон-глухар з лялечкою, *true//breeding* - розведення гомозигот), виявляють середню словотворчу активність та високу продуктивність.

ТО, представлені основами суфіксальних та складних ПО іменників I акту деривації, в утворенні яких беруть участь основи КП, загалом, неактивні та непродуктивні щодо подальшого термінотворення. Високу словотворчу валентність демонструють основи прикметників, що позначають загальні для БТ ознаки.

Максимальна довжина СЛ, що виходять з вершин - основ КП, та розгортаються у напрямку утворення афіксальних, складних та конверсивних ПО іменників, складає 2 дериваційні такти.

Породження спеціальних дієслів від основ прикметників часто зумовлене необхідністю вираження в одному слові ознаки, притаманної предмету, як дії, процесу, що розгортається в часі.

Від ТО, представлених основами КП, утворюються конверсивні та суфіксальні ПО дієслів, що виражають дію, процес, спрямований на набуття чи надання ознаки, позначеної твірним прикметником (*to hard//en* - загартовувати(ся), *to tame* - культивувати (про рослину)). При цьому зазначені ТО демонструють майже однакові середні показники словотворчої активності.

Оскільки для утворення суфіксальних ПО дієслів основи КП використовують лише один германський суфікс -en, то кількість суфіксальних та конверсивних ПО дієслів також майже співпадає. ТО, представлені конверсивними та суфіксальними ПО дієслів I акту деривації, реалізуються в утворенні ПО іменників, прикметників та дієслів. Зазначені ТО демонструють абсолютну активність в утворенні суфіксальних ПО іменників зі СЗ назви дії. ТО, представлені конверсивними та суфіксальними ПО дієслів I акту деривації і співвідносні з ними ПО II акту деривації, вільно сполучаються з основами і префіксами іншомовного походження та тяжіють до комбінування з германськими суфіксами. ТО, представлені віддієслівними ПО II акту деривації виявляють низькі, рідко - середні показники реалізованості словотворчих потенцій. Максимальна довжина СЛ, що виходять з вершин - основ КП, та розгортаються у напрямку утворення суфіксальних та конверсивних ПО дієслів, складає 3 дериваційні такти.

ВИСНОВКИ

Англійські біологічні терміни, представлені кореневими іменниками і прикметниками германського походження, що набули термінологічного значення унаслідок семантичного розвитку сигніфікативного значення загальноживаних слів, та спільнокореневими з ними похідними, пов'язаними стосунками послідовної похідності, знаходять застосування у галузях сучасного комплексу біологічних наук.

1. Дослідження особливостей та напрямків реалізації словотворчих потенцій твірних основ термінів, представлених іменними кореневими основами германського походження та спільнокореневими з ними похідними основами, пов'язаними стосунками послідовної похідності та розташованими на горизонтальній осі розгортання словотворчого гнізда, комплексний аналіз зазначених основ з позиції структурно-семантичної, етимологічної та функціональної організації, виявлення кількісних і якісних показників реалізованості їх словотворчих потенцій є внеском у вирішення проблеми співвідношення власномовного та іншомовного, актуального та потенціального в мові, а також сприяє більш об'єктивному та глибокому розкриттю механізмів породження термінів та їх регулювання.

2. Для реалізації словотворчих потенцій в утворенні похідних основ біологічних термінів, твірні основи, представлені іменними кореневими основами та спільнокореневими з ними похідними основами, пов'язаними стосунками послідовної похідності, використовують широкий набір словотворчих засобів. Більша частина розглянутих у дослідженні словотворчих засобів функціонує як у сфері загальноживаної мови, так і в сфері субмови науки, інша частина належить лише до арсеналу термінологічних засобів мови.

Процеси мовного контактування проявляються у створенні значної кількості гібридних похідних основ. Твірні іменні кореневі основи германського походження та спільнокореневі з ними похідні основи термінів у функції твірних взаємодіють не лише з генетично спорідненими словотворчими компонентами. Значна кількість гібридних утворень спостерігається серед префіксальних і складних похідних основ термінів та становить у середньому 55-60% в межах розглянутих моделей. Іменні кореневі основи тяжіють до інтеграції з генетично спорідненими суфіксами. Твірні основи, представлені похідними основами термінів, які містять нетермінальний суфікс, при утворенні суфіксальної похідної основи наступного акту деривації вибирають, як правило, суфікс, генетично споріднений з попереднім. Серед термінотворчих компонентів іншомовного походження основну масу складають латинські та грецькі, рідше - такі, що походять з інших мов. Це є відображенням історичного розвитку англійської мови, а також багатовікових традицій використання класичних мов у сфері наук, біології зокрема.

Отже, генетичний фактор не є вирішальним для сучасного англійського термінотворення в біологічній терміносистемі.

3. Словотворчі потенції твірних основ термінів, послідовно розміщених на вісі словотворчих ланцюжків, ослаблюються з кожним наступним актом деривації. Головним фактором, що визначає словотворчу потенцію твірної основи терміна, є його понятійна ємність. Домінування номінативної функції над когнітивною, як правило, не сприяє включенню термінів у новий процес породження наукового знання, а, отже, не реалізується словотворча потенція їхніх основ. Реалізація словотворчих потенцій твірних основ термінів також залежить від їх структурного типу, оскільки існують певні інтралінгвістичні закономірності, що регулюють утворення похідних основ, та від набору словотворчих засобів, які має у своєму розпорядженні мова, вужче - субмова конкретної науки, від наявності лексичних та семантичних ніш у терміносистемі, а також від загальномовних словотворчих тенденцій.

4. Найбільш активно і продуктивно реалізують словотворчі потенції іменні кореневі основи та співвідносні з ними конверсивні дієслівні похідні основи при утворенні складних похідних основ іменників, складних, складно-суфіксальних та складно-конверсивних основ прикметників. Високі кількісні показники реалізованості словотворчих потенцій при утворенні похідних основ способом складання зумовлені тим, що англійський афіксальний арсенал субмови науки кількісно і якісно більш обмежений у можливостях актуалізації певного поняття.

5. Високу словотворчу активність виявляють різні за структурою та рівнем похідності твірні основи дієслів при утворенні похідних основ іменників зі значенням назви дії, а також твірних основ прикметників, що містять один корінь або основи яких не є результатом конверсії, при

утворенні ПО іменників зі значенням якості, стану. Опредметнення уявлення про дію чи якість детерміновано загальними тенденціями сучасної субмови науки до номіналізації стилю наукової літератури, що сприяє більшому узагальненню інформації: у номіналізованій формі ознаки, властивості, процеси, дії постають як певні незалежні субстанції, що виступають предметом теоретичної діяльності людини.

6. Терміни, основи яких є похідними у структурно-семантичному плані, не лише задовольняють потребу мовної актуалізації нових чи не нових, але таких, що потребують нового найменування, явищ екстралінгвістичної дійсності, але й утворюються з метою більш точного та раціонального вираження певної термінологічної інформації у найбільш прийнятній для наукової комунікації формі. Терміни, основи яких є похідними, можна охарактеризувати як детально продумані утворення з експліцитно вираженою вмотивованістю, що досить унаочнено відображають результати предметно-пізнавальної, інтерпретаційної діяльності людини.

7. Серед біологічних похідних термінів, що містять германські корені, виявлено дублети за формою, тобто терміни, основи яких мають тотожний морфемний склад, але різну словотвірну структуру, та дублети за змістом, що з'явилися внаслідок пошуків оптимального терміна. Дублювання, що є виявом мовної надмірності, яка забезпечує мовній системі високий рівень надійності при функціонуванні, є характерним і для субмови науки.

8. Організація термінів у вигляді словотворчого гнізда, яке розглядається як сукупність словотворчих ланцюжків зі спільною вершиною, може бути взята за основу при укладанні профільного перекладного гніздового словника-мінімуму навчального типу чи використана при підготовці підручників та спеціальних методичних розробок для студентів, аспірантів медико-біологічного профілю. Лексична та формальна спільність основ термінів, які входять до складу певного словотворчого гнізда, сприятиме тому, що термінологічна іншомовна лексика у свідомості студентів набуватиме системності, а також більш швидкому формуванню зразку-схеми словотворчого процесу конкретної мови. Профільний перекладний гніздовий словник навчального типу, доповнений етимологічними даними та відомостями про найбільш продуктивні терміноелементи, словотвірні моделі, може слугувати не лише довідниковим, але й ефективним дидактичним засобом, сприяти глибокому розумінню ролі мови в розвитку науки, наукової комунікації.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Особливості утворення відіменних дієслів та їх подальша словотворча реалізація // Вісник Харківського державного університету, Сер. Романо-германська філологія. - 1999. - №430. -

C.57-62.

2. Особливості утворення конверсивних дієслів від основ корневих автохтонних іменників та їх подальша словотворча реалізація (на матеріалі англійської біологічної термінології) // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту, Сер. Філологія, історія. - Вип.6. - Ізмаїл, 1999. - С.61-68.

3. Словотворча потенція основ корневих прикметників та співвідносних з ними похідних при терміноутворенні (на матеріалі англійської біологічної термінології) // Вісник Сумського університету. - 1999. - № 2. - С. 199 - 204.

4. Особливості утворення іменників способом конверсії від основ корневих прикметників та їх подальша словотворча реалізація (на матеріалі англійської біологічної термінології) // Гуманітарний вісник, Сер. Іноземна філологія. - Вип.3. - Черкаси, 1999. - С.98-103.

5. Significance of term and requirements concerning its usage in teaching text // Матеріали II міжнародної конференції "Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної". - Полтава, 1998. - С.15-16

6. Word-formative activity of stems of autochthonal root words // Матеріали II міжнародної конференції "Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної". - Полтава, 1998. - С.16-18

7. Місце і перспективи розвитку реверсивних моделей у сучасному терміноутворенні // Тези Всеукраїнської наукової філологічної конференції "Проблеми сучасної англо-американської філології". - Черкаси, 1998. - С.49-51

8. Навчання основам словотворення як один із шляхів розширення словникового запасу // Матеріали конф. "Активізація студентів - засіб формування позитивних мотивів навчання". - Полтава, 1998. - С.65-68.

9. Навчання основам словотвору іноземної мови та його місце в процесі розвитку комунікативної діяльності // Матеріали навч.-метод. конф. "Сучасні методи організації навчального процесу та їх оптимізація". - Полтава, 1999. - С.66-68.

10. Replenishment of trend-wise vocabulary through a word knowledge framework // TESOL Ukraine: XXI century perspectives. 4th National TESOL Ukraine conference. - Khmelnytsky, 1999. - - P.59-60.

11. До проблеми визначення морфологічного статусу греко-латинських терміноелементів // Тези Всеукраїнської наукової філологічної конференції "Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики". - Черкаси, 1999. - С.35-37.

Костенко В.Г. Словотворчі потенції твірних іменних корневих основ германського походження (на матеріалі англійської біологічної термінології).- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04. - германські мови. - Харківський національний університет, Харків, 2000.

Дисертацію присвячено проблемі дослідження словотворчих потенцій твірних основ англійських біологічних термінів, представлених іменниками та прикметниками германського походження та спільнокореневими з ними похідними, пов'язаними стосунками послідовної похідності і розташованими на горизонтальній осі розгортання словотворчого гнізда. Визначено напрямки та особливості реалізації словотворчих потенцій зазначених твірних основ, встановлено основні тенденції терміноутворення при використанні твірних основ різних ступенів похідності, які містять германські корені, та виявлено фактори, що визначають ці тенденції.

Установлено, що головним фактором, що визначає словотворчу потенцію твірної основ терміна, є його понятійна ємність. Домінування номінативної функції над когнітивною, як правило, не сприяє включенню термінів у новий процес породження наукового знання, а, отже, не реалізується словотворча потенція їхніх основ.

Виявлено, що генетичний фактор не є вирішальним для сучасного англійського терміноутворення.

Терміни, основи яких є похідними у структурно-семантичному плані, можна охарактеризувати як детально продумані утворення з експліцитно вираженою вмотивованістю, що досить унаочнено відображають результати предметно-пізнавальної, інтерпретаційної діяльності людини.

Ключові слова: термін, деривація, твірна основа, похідна основа, словотворча потенція, словотворча активність, словотворча продуктивність, словотворча валентність, словотворча модель, словотворчий ланцюжок.

Костенко В.Г. Словообразовательные потенции производящих именных корневых основ германского происхождения (на материале английской биологической терминологии). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. - Харьковский национальный университет, Харьков, 2000.

Диссертация посвящена проблеме исследования словообразовательных потенций производящих основ английских биологических терминов, представленных именами существительными и прилагательными германского происхождения, которые

терминологизировались в результате развития сигнификативных значений общеупотребительных слов, а также общекорневыми с ними производными, связанными отношениями последовательной производности и расположенными на горизонтальной оси разворачивания словообразовательного гнезда, установлению основных тенденций терминообразования при использовании указанных основ и факторов, обуславливающих эти тенденции.

Исследованию были подвергнуты 5000 терминов-слов, отобранных со словарей (сфера фиксации) и материалов профильной периодики (сфера функционирования). Словообразовательная потенция как категория абстрактной возможности находит отражение в речи в количественных и качественных аспектах реализации, которыми в реферируемой работе являются словообразовательная активность, продуктивность, валентность.

В работе впервые представлена попытка комплексного исследования направлений и особенностей реализации словообразовательных потенций указанных основ терминов с позиции их структурно-семантической, этимологической и функциональной организации.

На материале биологической терминологии получило подтверждение положение о том, что словообразовательные потенции производящих основ терминов, последовательно расположенные на оси словообразовательных цепочек, как правило, ослабевают с каждым последующим актом деривации. Основным фактором, определяющим словообразовательную потенцию производящей основы термина, является понятийный объем термина. Доминирование номинативной функции над когнитивной не способствует включению терминов в новый процесс порождения научного знания, и, таким образом, исключает возможность дальнейшей реализации словообразовательных потенций их основ. Реализация словообразовательной потенции производящей основы термина также зависит от ее структуры, поскольку существуют определенные интралингвистические закономерности, регулирующие образование производных основ, от набора словообразовательных средств, находящихся в распоряжении языка, уже - субъязыка науки.

Дальнейшее освещение получила проблема соотношения заимствованного и исконного, актуального и потенциального в языке, проблема механизмов порождения терминов и их регулирования. Установлено, что генетический фактор не является решающим в современном английском терминообразовании. Производящие именные корневые основы германского происхождения и однокоренные производные основы разной степени производности в функции производящих взаимодействуют не только с генетически родственными словообразовательными формантами. Среди заимствованных терминообразовательных

компонентов большинство составляют древнегреческие и латинские терминологические элементы, реже - заимствованные из других языков.

Выявлено, что биологические термины, основы которых являются производными в структурно-семантическом плане, не только удовлетворяют потребность языковой актуализации новых или не новых, но требующих нового наименования, явлений экстралингвистической действительности, но и образуются с целью более точного и рационального выражения определенной терминологической информации в наиболее оптимальной для научной коммуникации форме.

Термины, основы которых являются структурно-семантическими производными, могут быть охарактеризованы как тщательно продуманные образования с эксплицитно выраженной мотивированностью, которые весьма наглядно отражают результаты предметно-познавательной, интерпретационной деятельности человека.

Получило подтверждение и дальнейшее развитие положение о тесной взаимосвязи естественного и искусственного в субъязыке науки. Так, среди биологических терминов, которые содержат германские корни, обнаружены дублиеты по форме и по содержанию. Дублирование, которое есть проявлением языковой избыточности, обеспечивающей языковой системе высокий уровень надежности при функционировании, характерно и для субъязыка науки.

Основные результаты исследования были внедрены в курс преподавания лексикологии английского языка на филологическом факультете Полтавского пединститута им. В.Г.Короленко, курс преподавания английского языка для студентов и аспирантов Украинской медицинской стоматологической академии.

Ключевые слова: термин, деривация, производящая основа, производная основа, словообразовательная потенция, словообразовательная активность, словообразовательная продуктивность, словообразовательная валентность, словообразовательная модель, словообразовательная цепочка.

Kostenko V.G. Word-formative potentials of underlying nominative root stems of Germanic origin (on the material of English biological terminology). - Manuscript.

Thesis for a Candidate of Science degree in philology by speciality 10.02.04.- Germanic languages. - the Kharkiv National University, Kharkiv, 1999.

The dissertation is devoted to the problem of word-formative potency of underlying stems in

present-day English term-formation. The stems of biological terms represented with the primary root nouns and adjectives of Germanic origin and their cognate derivatives, arranging on the horizontal axis of the word family expanding have been used for analysis material. The directions, qualitative and quantitative classifiers of word-formative potential realisation of mentioned stems were the subject of our special study.

The basic tendencies of term-formation when the underlying stems of different derivational complexity are used as well as factors influencing the word-formative potential of term stems have been contemplated.

It was proved that the basic factor determining the word-formative potential of the term stems is the extend of scientific concept of a definite term.

It was also established that origin of derivational formants is not decisive factor in present-day English term-formation.

The terms having derived stems may be also defined thought-out special lexical units with manifest motivation.

Key words: term, derivation, underlying stem, derived stem, word-formative potential, activity, yield, valency, derivational patterns, derivational chain.